

FONETIKA

téma:

HLÁSKY A JEJICH
ZÁKLADNÍ TŘÍDĚNÍ

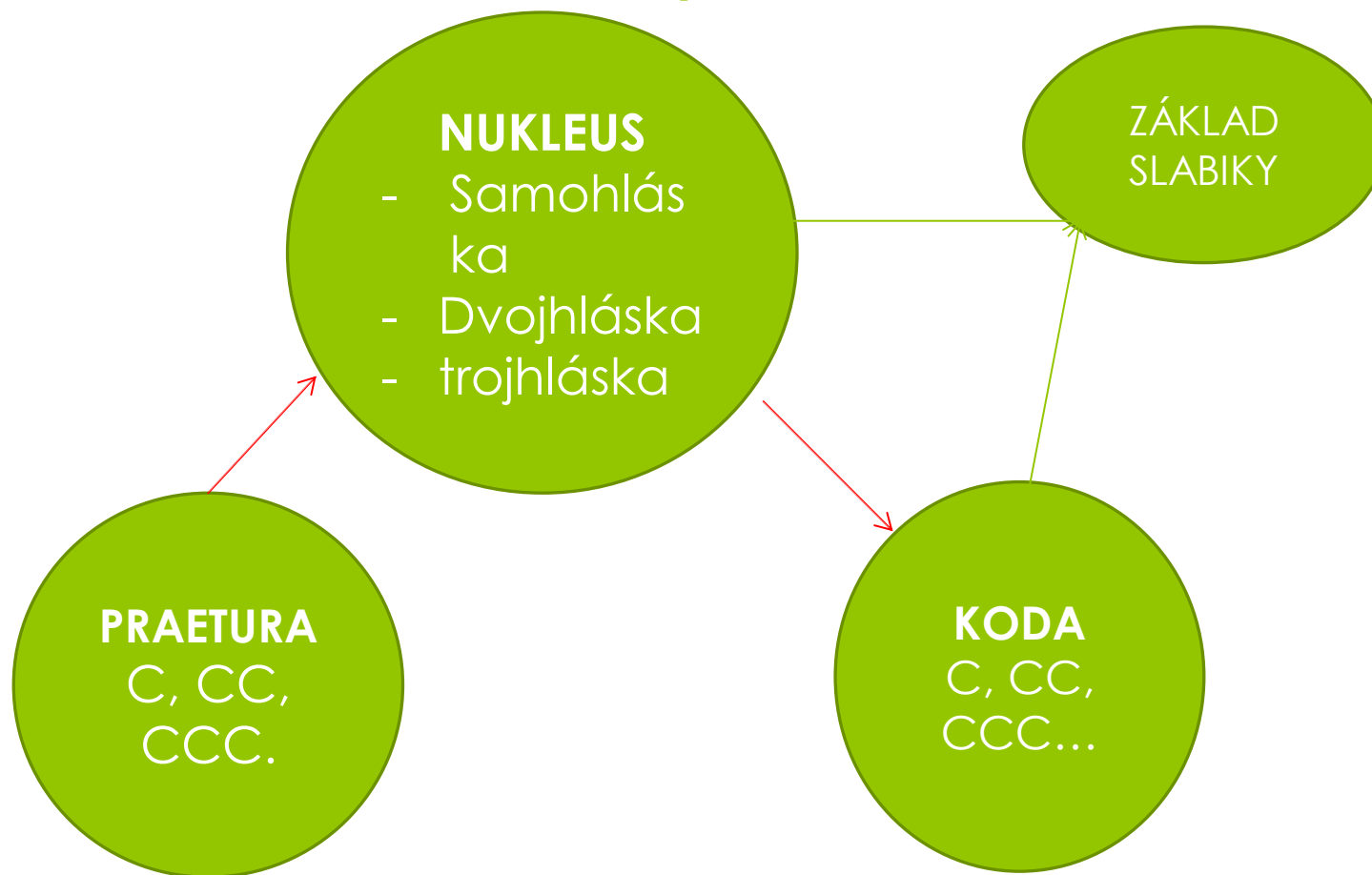
(hodina 3., 8.10.2018)

Lineární členění

- Postupným lineárním členěním mluvené řeči lze stanovit slabiky – tedy základní jednotky souvislého řečového projevu
- Slabiky jsou dále dělitelné

Stavba slabiky

Prvky slabiky

- Ty prvky, které tvoří slabiku, se nazývají **hlásky** – jsou to **základní stavební jednotky řeči**:
- Srovnej s definicí slabiky – to je **základní (komplexní) jednotka souvislého řečového projevu**

HLÁSKA

- Jde o **pojem obecný** – je to obecná neznaková jednotka, elementární zvukový segment, který je vymezen výčtem fyzikálních vlastností zvukové matérie (artikulačních, akustických a percepčních).
- **Není to konkrétní** jednotlivina, tedy určitý zvuk, který byl realizován v daném okamžiku daným mluvčím.
- Je tedy stupněm **zobecnění** nesmírně proměnlivé zvukové reality lidské řeči.

Hlávka a foném

podle Karlík, Nekula, Pleskalová (2004), Pálková(1994)

- **HLÁSKA** je **nejmenší zvukový prvek** jazyka získaný segmentací promluvy. Je charakterizován **souborem zobecněných fyzikálních a fyziologických vlastností**. Nejde o konkrétní realizaci uskutečněnou konkrétním mluvčím v danou chvíli na daném místě, ale o **typ** mající již zmíněné vlastnosti.
- **FONÉM** je **obecná neznaková jednotka** (tedy negrafická), je **nejmenší segment zvukového plánu jazyka schopný rozlišovat v rámci daného jazyka morfémy**, slova a tvary slov různého významu, ačkoliv sám obdařen významem není. **Ve vztahu k hlásce je foném označením pro různě početnou třídu příbuzných prvků (hlásek)**. Ty mají takové společné vlastnosti, které je odlišují od prvků třídy jiné, ačkoliv se mohou některými jinými vlastnostmi od sebe lišit.
- Z hlediska **fonetiky** mluvíme o **hláskách** a
- z pohledu **fonologie** o **variantách fonémů (alofonech)**.

FONÉM – základní popis

- Záměna fonému má schopnost změnit význam slova (např. **lis** – **les** – **los**). **Foném tedy není každá hláska** (ve smyslu konkrétního zvuku), nýbrž jen ta, která je **schopna význam odlišit** (tzv. distinkce).
- **Foném je abstraktní jednotka**, která je realizována pomocí **alofonů**. Alofony jsou zvukové realizace chápány rodilým mluvčím jako jeden **foném** (foném může být realizován i jedním alofonem).
- Např. český foném /n/ je realizován pomocí **dvou alofonních variant** („pozičních alofonů“):
 - základní (nejběžnější) realizace fonému /n/ je [n] – *syn* [sɪn], ale před velárou (např. *k, g*) je v češtině foném /n/ často realizován jako [ŋ] (na stejném místě artiklace)
Např. *banka* [baŋka], [veŋ koukej].
- Hláska, která je v jednom jazyce **jednou z variant fonému, může být v jiném jazyce samostatným fonémem a rozlišovat význam slova**, např. *sin* /sɪn/ „hřích“ X *sing* /sɪŋ/ „zpívat“.

FONÉM - opozice

- Fonémy v jazycích stojí ve vztahu k ostatním fonémům téhož jazyka na základě vztahu k jedné jejich vlastnosti.
- Vytvářejí fonologické protiklady - **opozice**, tedy zvukové rozdíly, které v daném jazyce slouží k rozlišování významu.
- Fonologické protiklady mohou být proporcionální (fonémy vytvářejí vztah na základě vztahu ke stejné vlastnosti) nebo izolované (vztah ostatních fonémů).

Foném - opozice

- Proporcionální fonologické protiklady se na základě povahy vztahu mezi členy protikladu dají rozdělit takto:
- **PRIVATIVNÍ OPOZICE** – jeden člen se vyznačuje přítomností, druhý nepřítomností fonologické vlastnosti, která protiklad vytváří (v češtině v protikladu /t/ × /d/ je foném /t/ charakterizován nepřítomností znělosti, foném /d/ přítomností znělosti. V portugalštině a X ã (nepřítomnost vs. přítomnost nazality).
- **GRADUÁLNÍ OPOZICE** – jednotlivé členy protikladu se liší různým stupněm zastoupení fonologické vlastnosti, která protiklad vytváří (např. portugalské fonémy /a/ × /e/ × /ɛ/ se liší v míře otevřenosti při jejich vyslovování)
- **EKVIPOLENTNÍ OPOZICE** – jednotlivé členy protikladu stojí na stejné úrovni (jsou rovnocenné) z hlediska fonologické vlastnosti, která protiklad vytváří (např. české fonémy /p/ × /t/ × /k/ jsou všechny charakterizovány nepřítomností znělosti, francouzské a polské fonémy /ɛ/ × /ø/ jsou oba charakterizovány přítomností nosovosti).

Foném - stálost

- U fonologických protikladů lze dále rozlišit jejich **stálost** (to jsou **konstantní protiklady**) a zrušitelnost (**neutralizovatelné protiklady**).
- **Konstantní protiklady** jsou možné ve všech postaveních v daném jazyce,
- **Neutralizovatelné protiklady** v některých postaveních zanikají.
- Např: (*plot* a *plod*, *ploty*, *plody*)

HLÁSKA

- **Hláška** je základní jednotka (segment) **zvukové stránky řeči**.
- Při tvoření (artikulaci) **hlásek vychází z plic vzduchový proud do hlasových orgánů (mluvidla), v nichž se vytváří lidský hlas**. Z hlasivek postupuje výdechový proud do artikulačních orgánů (resonanční ústní, popř. nosní dutina, jazyk, měkké a tvrdé patro, dásně, zuby a rty).

Hláška a dvojí vnímání pojmu

podle: Krčmová (2006), Čechová (2000)

- Pojem „hláška“ lze **chápat dvojím způsobem**, a to buď jako konkrétní zvuk (fón), nebo jako abstraktní funkční jednotku jazyka (foném).
- **Fón je konkrétní zvuk představující určitou hlásku**, jehož tvorbou a fyzikálními vlastnostmi se zabývá **FONETIKA**.
- **Foném je abstraktní označení pro hlásku**. Byl zaveden proto, že jednotlivé hlásky se mohou vlivem okolností vyslovovat nekonečně velkým množstvím způsobů. Fonémy je možné od sebe odlišit podle určitých podstatných znaků, které zároveň rozlišují význam slov. Fonémy, jejich funkcí a popisem rozdílů mezi nimi se zabývá **FONOLOGIE**.

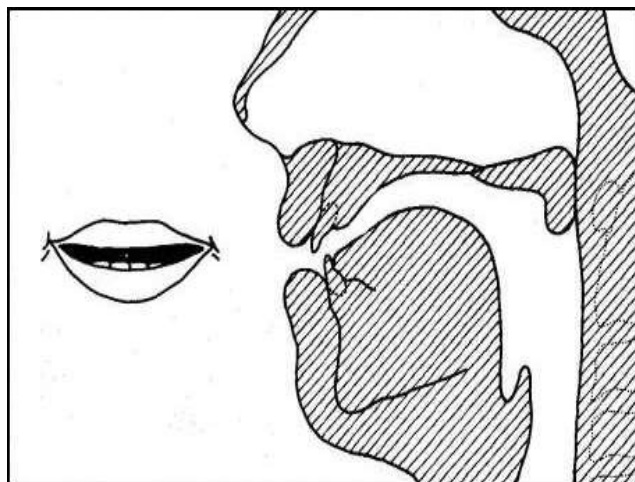
DĚLENÍ HLÁSEK V PORTUGALŠTINĚ

○ 3 ZÁKLADNÍ SKUPINY:

- SAMOHLÁSKY - *vogais*
- SOUHLÁSKY - *consoantes*
- POLOSAMOHLÁSKY – *semivogais*
 - (pro polosamohlásky existují i jiné termíny: *polosouhláska (semiconsoante) nebo anglické termíny glide a aproximanta*)

Samohlásky

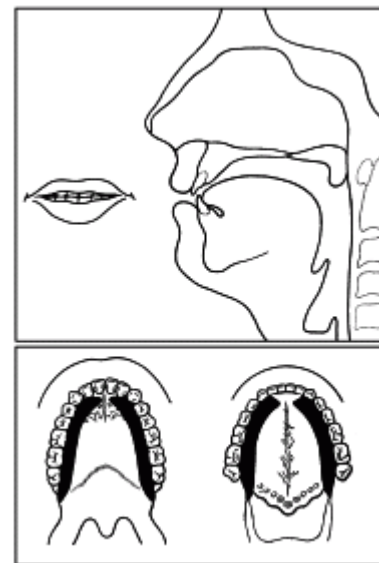
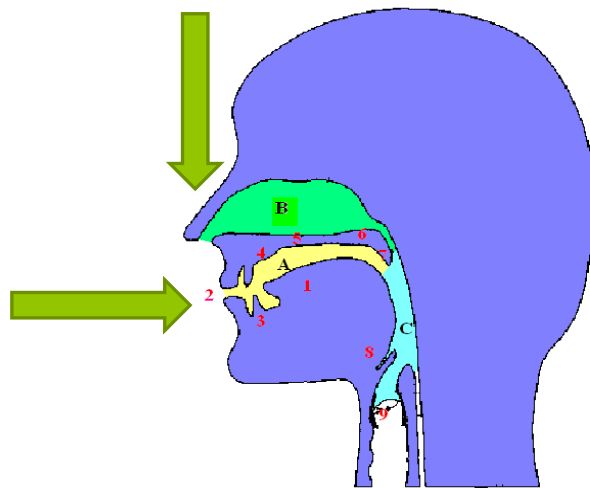
- Mají tónovou podstatu s největším uvolněním průchodu hláskovacím traktem
- Jsou jádrem slabiky

souhlásky

- Zvukovou podstatou je šum, doprovázený větší či menší přítomností tónu
- Na různých místech se v nadhrtanových dutinách vytvářejí překážky
- Netvoří jádro slabiky (i když v češtině je výjimka l, r, m (vlak, krkr, sedm)).

Souhlásky – překážka v průchodu hláskovacím traktem

Glidy/aproximanty

- Přibližují se výslovností samohláskám, ale na rozdíl od nich nemohou být nositelem přízvuku a nikdy se nedistribuuují samostatně
- Palatální /w/ bilabiální aproximanta /j/

Glidy/aproximanty

- Jsou součástí diftongů i triftongů

Decrescentes		Crescentes	
Orais	Nasais	Orais	Nasais
[aj] <i>gaita</i>	[ẽw] <i>mão</i>	[ja] <i>farmácia</i>	[wẽ] <i>quando</i>
[ej] <i>leite</i>	[ẽj] <i>mãe</i>	[je] <i>série</i>	[wĩ] <i>pinguim</i>
[ɛj] <i>ideia</i>	[ẽy] <i>tem</i>	[jo] <i>biópsia</i>	
[oj] <i>oito</i>	[õj] <i>põe</i>	[jo] <i>biologia</i>	
[ɔj] <i>jóia</i>	[ũj] <i>muito</i>	[wa] <i>quase</i>	
[uj] <i>circuito</i>		[we] <i>tênue</i>	
[aw] <i>aula</i>			
[ew] <i>deu</i>			
[ɛw] <i>papel</i>			
[iw] <i>abriu</i>			
[ow] <i>roubo</i>			
[uw] <i>sul</i>			
[ɔw] <i>lençol</i>			

Os ditongos crescentes que são formados pela semivogal [w] são inseparáveis. Alguns autores (CAVALIERI, 2005; CRISTÓFARO-SILVA, 2002) consideram que esse segmento constitui consoantes complexas, como [kʷ] em *quase*, representando a velarização ou labialização da consoante.

Glidy/aproximanty

- Palavras com Tritongo
- Urugu**ai**
- Paragu**ai**
- Qu**ai**s
- Igu**ai**s
- Sagu**ão**
- Espi**ões**

ÚKOLY

- 1. poslechněte si:

<https://www.youtube.com/watch?v=-Ka1mbYFSrU>

Bibliografie:

- Tláskal, J. Fonetika a fonologie současné portugalštiny, 2006 (Karolinum, Praha)
- Pálková, Z. Fonetika a fonologie češtiny (1994)
- Čechová M. a kol., Čeština – řeč a jazyk. 2. vydání, ISV Praha 2000.
- Krčmová M. Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty. FF OU, Ostrava 2006.